

پژوهشکده شورای نگهبان

کد پستی: ۱۵۸۷۶۸۵۷۱۵

تلفن: ۰۲۱-۸۸۷۵۰۰۷۰

نمابر: ۰۲۱-۸۸۵۳۳۳۹۳

nashr-rcir ccir.ac.ir

رویه شورای نگهبان در نهادهای اساسی

(جلد اول)

نویسندگان (به ترتیب حروف الفبا): علی آریان نژاد، علیرضا

جعفرزاده بهاء آبادی، حمزه خسروی، احمد رحیمی، مجید شهماروند

مدیر طرح پژوهشی: دکتر هادی طحان نظیف

عضو هیأت علمی دانشگاه امام صادق (ع)

ناظران علمی: دکتر هادی طحان نظیف، دکتر علی فتاحی زفرقندی،

دکتر مصطفی منصوریان، دکتر محمدصادق فراهانی، کمال کدخدامرادی

ناشر: انتشارات پژوهشکده شورای نگهبان

نوبت چاپ: اول - پاییز ۱۴۰۴ شمارگان: ۵۰۰ نسخه

شابک دوره: ۹۷۸-۶۲۲-۵۰۶۸-۶۹-۸

شابک تک جلدی: ۹۷۸-۶۲۲-۵۰۶۸-۵۸-۲

نشر و تکثیر تمام یا بخشی از اثر به هر شکل،
بدون کسب اجازه کتبی از ناشر ممنوع است.

تهران: خیابان شهید بهشتی (۱۰۵) خیابان شهید سرفراز، کوچه پنجم پلاک ۱۱

رویه شورای نگهبان در نهادهای اساسی

جلد اول

عنوان قراردادی: ایران. قوانین و احکام، Iran. Laws, etc.
عنوان و نام پدیدآور: رویه شورای نگهبان در نهادهای اساسی / نویسندگان به ترتیب حروف الفبا علی آریان نژاد... [و دیگران]؛
ناظران علمی هادی طحان نظیف... [و دیگران].
مشخصات نشر: تهران: شورای نگهبان، پژوهشکده شورای نگهبان، ۱۴۰۴ -
مشخصات ظاهری: ص، ۶۴۶ ص.:: نمودار.
شابک: دوره ۸-۶۹-۵۰۶۸-۶۲۲-۹۷۸؛ ج. ۲۱-۵۸-۵۰۶۸-۶۲۲-۹۷۸؛
وضعیت فهرست نویسی: فیبا
یادداشت: نویسندگان به ترتیب حروف الفبا علی آریان نژاد، علیرضا جعفرزاده بهاء آبادی، حمزه خسروی، احمد رحیمی،
مجید شهیاروند.
یادداشت: ناظران علمی هادی طحان نظیف، علی فتاحی زعفرندی، مصطفی منصوریان، محمدصادق فراهانی، کمال
کد خد امرادی.
یادداشت: کتابنامه: ص. ۶۴۴ - ۶۴۶.
موضوع: شورای نگهبان -- قوانین و رویه ها، Shoraye negahban -- Rules and practice
موضوع: شورای نگهبان -- مصوبات، Shoraye negahban -- Resolution
موضوع: رویه قضایی -- ایران، Iran -- Jurisprudence
شناسه افزوده: آریان نژاد، علی، ۱۳۷۷-
شناسه افزوده: طحان نظیف، هادی، ۱۳۶۱ -
شناسه افزوده: شورای نگهبان. پژوهشکده
رده بندی کنگره: KM۲۵۱۲
رده بندی دیویی: ۳۴۲/۵۵۰۵
شماره کتابشناسی ملی: ۱۰۲۵۲۳۷۵
اطلاعات رکورد کتابشناسی: فیبا

فهرست مطالب

۱.....	سخن ناشر
۳.....	مقدمه
۷.....	«تحلیل رویه شورای نگهبان در خصوص دیوان عدالت اداری»
۹.....	چکیده
۱۱.....	مقدمه
۱۳.....	بخش اول: مختصات کلی دیوان عدالت اداری
۱۳.....	فصل اول: پیشینه دیوان عدالت اداری
۱۶.....	فصل دوم: ساختار دیوان عدالت اداری
۱۷.....	بخش دوم: صلاحیت دیوان عدالت اداری
۱۸.....	فصل اول: از حیث موضوع
۱۸.....	مبحث اول: صلاحیت رسیدگی به مقررات مغایر با شرع پیش از انقلاب
۲۰.....	مبحث دوم: عدم صلاحیت رسیدگی به مقررات غیررسمی
۲۱.....	مبحث سوم: صلاحیت رسیدگی شکلی به آراء صادره
۲۳.....	مبحث چهارم: صلاحیت رسیدگی شرعی مجدد به آراء تجدیدنظرشده
۲۵.....	فصل دوم: از حیث خواننده

مبحث اول: در رسیدگی به تصویب نامه‌ها یا آئین نامه‌ها.....	۲۶
گفتار اول: انحصار صلاحیت از حیث خواننده در قوه مجریه	۲۶
گفتار دوم: عدم صلاحیت در رسیدگی به مصوبات شورای عالی انقلاب فرهنگی	۲۸
گفتار سوم: عدم صلاحیت در رسیدگی به مصوبات اداری قوه قضائیه و قوه مقننه	۳۱
مبحث دوم: در رسیدگی به اقدامات یا تصمیمات	۳۳
گفتار اول: عدم صلاحیت در رسیدگی به اقدامات و تصمیمات مؤسسات عمومی غیردولتی	۳۳
گفتار دوم: عدم صلاحیت در رسیدگی به اقدامات و تصمیمات دستگاه‌های غیردولتی مستلزم ذکر یا تصریح نام	۳۶
گفتار سوم: صلاحیت رسیدگی به تصمیمات مراجع شبه قضایی	۳۹
بند اول: مراجع شبه قضایی منتسب به قوه مجریه	۳۹
بند دوم: مراجع شبه قضایی منتسب به قوه مقننه	۴۲
بند سوم: مراجع شبه قضایی منتسب به بیش از یک قوه	۴۵
فصل سوم: از حیث خواهان	۴۹
مبحث اول: در رسیدگی به تصویب نامه‌ها یا آئین نامه‌ها.....	۴۹
گفتار اول: اعمال صلاحیت با سازوکار مراجعه اشخاص ذی سمت	۵۰
گفتار دوم: انحصار صلاحیت شکایت از آئین نامه‌ها در اشخاص غیردولتی	۵۲
مبحث دوم: در رسیدگی به اقدامات یا تصمیمات	۵۴
گفتار اول: عدم صلاحیت شرکت‌های دولتی برای شکایت از اقدامات یا تصمیمات واحدهای دولتی.....	۵۴
گفتار دوم: انحصار خواهان در شکایت از تصمیمات در اشخاص حقیقی و حقوقی خصوصی	۵۶

فصل چهارم: از حیث نوع رسیدگی	۵۸
فصل پنجم: از حیث مراحل رسیدگی	۶۰
مبحث اول: صلاحیت عام در تشخیص قانون حاکم	۶۱
مبحث دوم: صلاحیت عام در ارزیابی گزارش‌ها	۶۱
مبحث سوم: صلاحیت عام در تشخیص امر خلاف و تعیین مجازات	۶۲
فصل ششم: از حیث جهت رسیدگی	۶۳
فصل هفتم: از حیث صدور آراء وحدت رویه	۶۶
مبحث اول: عدم صلاحیت صدور رأی وحدت رویه در حوزه صلاحیت محاکم عمومی	۶۷
مبحث دوم: عدم صلاحیت صدور رأی وحدت رویه در مورد آراء خلاف شرع	۶۸
فصل هشتم: صلاحیت‌های رئیس دیوان	۶۹
مبحث اول: ارسال استعلامات فقهی به شورای نگهبان	۷۰
مبحث دوم: انحصار صلاحیت استفتاء شرعی در نظارت شرعی بر شکایات	۷۰
مبحث سوم: عدم صلاحیت برای دخالت در صدور رأی قضات دیوان	۷۱
بخش سوم: مختصات دیوان عدالت اداری در نظام حقوقی جمهوری اسلامی ایران	۷۳
فصل اول: قوه مجریه	۷۳
فصل دوم: قوه مقننه	۷۶
مبحث اول: صلاحیت‌های تقنینی	۷۶
گفتار اول: صلاحیت قانون‌گذاری برای دیوان	۷۶
گفتار دوم: عدم صلاحیت وضع تکلیف برای دیوان در قبال قوه مقننه	۷۷
گفتار سوم: عدم صلاحیت تحدید حق دادخواهی در دیوان	۷۹

بند اول: از جهت امکان شکایت توسط خواهان صالح.....	۷۹
بند دوم: از جهت ارائه اطلاعات توسط خواهان	۸۰
بند سوم: از جهت ارائه اسناد و مدارک توسط خواهان.....	۸۱
بند چهارم: از جهت بیان استدلال	۸۳
بند پنجم: از جهت قطعیت قرار رد دادخواست مقید به زمان	۸۳
گفتار چهارم: عدم صلاحیت الزام به رسیدگی خارج از نوبت در موارد غیرضرور	۸۴
مبحث دوم: صلاحیت‌های نظارتی	۸۵
گفتار اول: عدم صلاحیت نظارت بر دیوان	۸۶
گفتار دوم: عدم صلاحیت نمایندگان مجلس و رؤسای دفاتر آنها برای نظارت بر دیوان	۸۷
فصل سوم: قوه قضائیه	۸۸
مبحث اول: صلاحیت انحصاری رئیس قوه قضائیه در ایجاد تشکیلات دیوان	۸۹
مبحث دوم: صلاحیت انحصاری رئیس قوه قضائیه در انتصاب قضات دیوان	۹۰
مبحث سوم: صلاحیت رئیس قوه قضائیه در نظارت بر دیوان.....	۹۲
مبحث چهارم: عدم صلاحیت سازمان بازرسی کل کشور در ایجاد هماهنگی بین دیوان و سایر	۹۳
دستگاه‌های نظارتی	۹۳
فصل چهارم: شورای نگهبان	۹۴
مبحث اول: عدم صلاحیت شورای نگهبان در اصلاح آراء دیوان	۹۵
مبحث دوم: صلاحیت انحصاری فقهای شورای نگهبان در اظهارنظر شرعی پیرامون دعاوی	۹۶
مطروحه در دیوان.....	۹۶
بخش چهارم: اصول حاکم بر آئین دادرسی دیوان عدالت اداری	۹۷

فصل اول: عطف بماسبق نشدن آرا.....	۹۷
مبحث اول: عطف بماسبق شدن موارد خلاف شرع.....	۹۷
مبحث دوم: عطف بماسبق شدن آرا موجب تضییع حقوق اشخاص.....	۹۹
فصل دوم: مرور زمان.....	۱۰۰
فصل سوم: تلازم مغایرت قانونی با مغایرت شرعی.....	۱۰۳
فصل چهارم: تعمیم رأی دیوان به مصوبات ابطالی اجراننشده و مصوبات جدید.....	۱۰۴
نتیجه‌گیری.....	۱۰۵
منابع.....	۱۰۹
«تحلیل رویه شورای نگهبان در خصوص دیوان محاسبات».....	۱۱۹
چکیده.....	۱۲۱
مقدمه.....	۱۲۳
بخش اول: ماهیت و تشکیلات دیوان محاسبات.....	۱۲۸
فصل اول: دیوان محاسبات؛ مرجعی غیر قضایی.....	۱۳۱
فصل دوم: دیوان محاسبات؛ مرجعی با ماهیت نظارتی و غیراجرایی.....	۱۴۶
فصل سوم: احتساب رئیس دیوان محاسبات از کارمندان دولت.....	۱۴۸
بخش دوم: صلاحیت‌های دیوان محاسبات در رسیدگی و حسابرسی.....	۱۵۲
فصل اول: لزوم نظارت دیوان محاسبات بر تمامی اعتبارات بودجه.....	۱۵۳
فصل دوم: عدم صلاحیت دیوان محاسبات کشور در نظارت بر امور مالی خارج از بودجه مؤسسات و مجموعه‌های دارای ردیف بودجه.....	۱۵۵
مبحث اول: مبانی نظر تفسیری شورای نگهبان.....	۱۶۱

- گفتار اول: دلالت عبارت «اعتبارات مصوب» ۱۶۱
- گفتار دوم: دلالت عبارت «گزارش تفریغ بودجه» ۱۶۲
- گفتار سوم: رویکرد موجود در مجلس بررسی نهایی قانون اساسی ۱۶۲
- گفتار چهارم: سیاق اصل پنجاه و پنجم ۱۶۳
- گفتار پنجم: دلالت اقتضای نظارت مالی قوه مقننه ۱۶۴
- مبحث دوم: دیدگاه برگزیده ۱۶۴
- مبحث سوم: دو نکته پیرامون نظر تفسیری شورای نگهبان ۱۶۷
- گفتار اول: نظارت بر بودجه شرکت‌های دولتی ۱۶۷
- گفتار دوم: لزوم لحاظ نظریه تفسیری در فهم مواد قانون عادی ۱۷۱
- فصل سوم: جواز استفاده از خدمات حساب‌برسان بخش خصوصی در حدود اعتبارات مصوب ۱۷۴
- فصل چهارم: ممنوعیت مشارکت مجموعه یا افراد خارج از دیوان محاسبات در انجام وظایف خاص مصرح در اصل ۵۵ ..... ۱۷۵
- بخش سوم: صلاحیت‌های دیوان محاسبات در تدوین و تسلیم گزارش تفریغ بودجه ۱۸۰
- فصل اول: صلاحیت انحصاری دیوان محاسبات در رسیدگی به حساب‌ها و تهیه و تسلیم گزارش تفریغ بودجه ۱۸۱
- فصل دوم: لزوم ارائه گزارش تفریغ بودجه هر سال در سال آینده ۱۸۴
- فصل سوم: لزوم رسیدگی و تفریغ بودجه بر اساس قانون ۱۸۹
- بخش چهارم: بایدها و نبایدهای حقوقی حاکم بر دیوان محاسبات ۱۹۲
- فصل اول: لزوم اعمال هر گونه اصلاحات در تشکیلات دیوان محاسبات به موجب قانون ۱۹۳
- فصل دوم: عدم صلاحیت دیوان محاسبات کشور در تصویب دستورالعمل ۱۹۶

فصل سوم: عدم صلاحیت رئیس دیوان محاسبات برای مشارکت و اظهارنظر در جلسات بحث و بررسی لوایح و طرح‌ها در مجلس.....	۱۹۹
فصل چهارم: ممنوعیت اعطای وظایف و اختیارات خارج از قانون اساسی به دیوان محاسبات	۲۰۰
فصل پنجم: ممنوعیت محدودسازی اختیارات دادستان دیوان محاسبات.....	۲۰۹
فصل ششم: جواز تضییق اختیارات قاضی محکمه تجدیدنظر دیوان محاسبات	۲۱۲
بخش پنجم: الزامات حاکم بر ارتباط دیوان محاسبات با سایر قوا و نهادها.....	۲۱۳
فصل اول: مغایرت ایجاد شورای دستگاه‌های نظارتی متشکل از سه قوه، با استقلال و صلاحیت‌های دیوان محاسبات کشور.....	۲۱۴
فصل دوم: عدم اعتبار گزارش‌های مالی رسمی دیوان محاسبات برای دیگر مراجع نظارتی و قضایی کشور.....	۲۲۰
فصل سوم: لزوم اظهارنظر دولت به‌عنوان مسئول ارائه لایحه بودجه، در بودجه دیوان محاسبات.....	۲۲۴
فصل چهارم: لزوم بیان دقیق و صحیح هزینه‌ها و اعتبارات در سند بودجه، جهت تسهیل و کارآمدی حسابرسی دیوان محاسبات.....	۲۲۶
نتیجه‌گیری.....	۲۲۹
منابع.....	۲۳۵
«تحلیل رویه شورای نگهبان در خصوص الزامات حقوقی ناظر بر ساختار، تشکیلات و مأموریت‌های نیروهای مسلح».....	۲۴۱
چکیده.....	۲۴۳
مقدمه.....	۲۴۵

بخش اول: ساختار و تشکیلات نیروهای مسلح در پرتوی نظرات شورای نگهبان.....	۲۴۸
فصل اول: فرماندهی کل نیروهای مسلح	۲۵۲
مبحث اول: صلاحیت انحصاری فرماندهی کل نیروهای مسلح در ایجاد یا تغییر در ساختار و تشکیلات نیروهای مسلح.....	۲۵۸
مبحث دوم: صلاحیت عام رهبری در نحوه ایجاد تغییرات در ساختار و تشکیلات نیروهای مسلح.....	۲۶۱
مبحث سوم: صلاحیت انحصاری فرماندهی کل نیروهای مسلح در عزل و نصب نیروها.....	۲۶۲
مبحث چهارم: صلاحیت انحصاری رهبری در شیوه اعمال فرماندهی نیروهای مسلح	۲۶۶
مبحث پنجم: صلاحیت انحصاری فرماندهی کل نیروهای مسلح جهت تعیین ضوابط برای نیروهای مسلح.....	۲۶۸
گفتار اول: ایجاد تکلیف برای نیروهای مسلح به صورت صریح و بدون اذن رهبری	۲۶۹
گفتار دوم: ایجاد تکلیف برای نیروهای مسلح بدون تصریح به نام این نیروها و بدون اذن رهبری.....	۲۷۲
گفتار سوم: اعطای اختیار به نیروهای مسلح به صورت صریح و بدون اذن رهبری	۲۷۵
گفتار چهارم: موارد خلاف رویه شورای نگهبان که خلاف شرع تشخیص داده نشده‌اند.....	۲۷۶
مبحث ششم: صلاحیت انحصاری فرماندهی کل نیروهای مسلح در سیاست‌گذاری نیروهای مسلح	۲۷۷
مبحث هفتم: صلاحیت رهبری در تعیین ضوابط مالی مربوط به نیروهای مسلح	۲۸۰
فصل دوم: ستاد کل نیروهای مسلح	۲۸۰
مبحث اول: مفهوم واژه «رئیس ستاد مشترک» در قانون اساسی	۲۸۲
مبحث دوم: لزوم اقدام ستاد کل نیروهای مسلح در چارچوب قانون اساسی	۲۸۶

مبحث سوم: لزوم تأمین نظر ستاد کل نیروهای مسلح در فرایند قانون گذاری.....	۲۸۸
فصل سوم: وزارت دفاع و پشتیبانی نیروهای مسلح.....	۲۹۰
فصل چهارم: فرماندهی انتظامی جمهوری اسلامی ایران.....	۲۹۲
مبحث اول: جایگاه پلیس قضایی در ساختار فرماندهی انتظامی.....	۲۹۴
مبحث دوم: سازوکار تعامل وزیر کشور با فرماندهی انتظامی.....	۲۹۷
فصل پنجم: نیروهای نظامی (ارتش جمهوری اسلامی ایران و سپاه پاسداران انقلاب اسلامی).....	۲۹۹
بخش دوم: الزامات و ضوابط کلی حاکم بر قانون گذاری نیروهای مسلح در پرتوی نظرات شورای نگهبان.....	۳۰۰
فصل اول: لزوم رعایت اصل ۷۵ قانون اساسی در قانون گذاری برای نیروهای مسلح.....	۳۰۱
مبحث اول: لزوم رعایت اصل ۷۵ در تغییر ساختار و تشکیلات نیروهای نظامی.....	۳۰۲
گفتار اول: مصوبات مغایر اصل ۷۵ قانون اساسی و دارای اذن رهبری.....	۳۰۲
گفتار دوم: مصوبات مغایر اصل ۷۵ قانون اساسی و بدون اذن رهبری.....	۳۰۴
مبحث دوم: لزوم رعایت اصل ۷۵ قانون اساسی در مصوبات مربوط به حقوق و مزایای نیروهای مسلح.....	۳۰۵
فصل دوم: لزوم رعایت اصل ۷۴ قانون اساسی در ارسال لوایح مربوط به نیروهای مسلح به مجلس.....	۳۰۹
فصل سوم: منع تبعیض در میان بخش های مختلف نیروهای مسلح.....	۳۱۱
فصل چهارم: منع تفویض قانون گذاری در رابطه با نیروهای مسلح به دولت.....	۳۱۲
فصل پنجم: ممنوعیت استقرار پایگاه خارجی.....	۳۱۴
فصل ششم: ممنوعیت بهره برداری شخصی از وسایل و امکانات نیروهای مسلح.....	۳۱۵

فصل هفتم: ترفیع و سلب درجه نظامیان بر مبنای قانون	۳۱۷
بخش سوم: وظایف، مأموریت‌های نیروهای مسلح در پرتوی نظرات شورای نگهبان	۳۱۷
فصل اول: پاسداری از استقلال، تمامیت ارضی و نظام جمهوری اسلامی	۳۱۹
فصل دوم: محدوده و ماهیت صلاحیت سپاه پاسداران در نگرهبانی از انقلاب و دستاوردهای آن	۳۲۱
فصل سوم: لزوم استفاده از امکانات نیروهای مسلح در زمان صلح	۳۲۵
مبحث اول: لزوم استفاده از امکانات همه بخش‌های نیروهای مسلح در زمان صلح	۳۲۶
مبحث دوم: در اولویت قرار داشتن حفظ آمادگی نیروهای مسلح	۳۲۷
فصل چهارم: شرایط و محدوده حضور نیروهای مسلح در عرصه سیاسی	۳۲۸
مبحث اول: ضرورت رعایت حق انتخاب شدن نظامیان در عرصه سیاسی	۳۳۰
مبحث دوم: دخالت نظامیان در فرایند برگزاری انتخابات	۳۳۲
فصل پنجم: صلاحیت سپاه پاسداران جهت حضور در مسائل فرهنگی و اجتماعی	۳۳۳
فصل ششم: وظایف و مأموریت‌های نیروهای مسلح در قالب ضابط دادگستری	۳۳۷
فصل هفتم: فراهم آوردن امکانات آموزش نظامی برای همه افراد کشور	۳۳۹
بخش چهارم: منابع انسانی نیروهای مسلح در پرتو نظرات شورای نگهبان	۳۴۱
فصل اول: گزینش و استخدام	۳۴۴
مبحث اول: ممنوعیت عضویت افراد خارجی در ارتش و نیروهای انتظامی	۳۴۵
گفتار اول: شمول اصل ۱۴۵ قانون اساسی نسبت به سپاه پاسداران انقلاب اسلامی	۳۴۶
گفتار دوم: عدم ممنوعیت به‌کارگیری موقت افراد خارجی در نیروهای مسلح	۳۴۷
مبحث دوم: شرط مسلمان بودن جهت حضور در نیروهای مسلح	۳۴۹
گفتار اول: عدم لزوم مسلمان بودن سربازان	۳۵۰

مبحث سوم: ضرورت التزام عملی به اسلام در نیروهای مسلح	۳۵۲
گفتار اول: شمول اصل ۱۴۴ قانون اساسی نسبت به سپاه پاسداران انقلاب اسلامی	۳۵۳
مبحث چهارم: سایر ویژگی‌ها و شرایط جذب در نیروهای مسلح	۳۵۴
فصل دوم: کارکنان و وظیفه عمومی (سربازان)	۳۵۴
مبحث اول: رابطه میان آموزش نظامی عمومی و سربازی اجباری	۳۵۵
مبحث دوم: به‌کارگیری سربازان در حوزه‌های غیرنظامی	۳۵۷
مبحث سوم: حضور زنان در سربازی	۳۶۰
مبحث چهارم: معافیت‌های سربازی	۳۶۲
گفتار اول: تبعیض ناروا در اعطای معافیت‌های سربازی	۳۶۲
گفتار دوم: معافیت کفالت	۳۶۴
مبحث پنجم: کاهش مدت سربازی	۳۶۷
فصل سوم: نظام حقوق و مزایای نیروهای مسلح	۳۷۰
بخش پنجم: رسیدگی به جرائم نیروهای مسلح در پرتو نظرات شورای نگهبان	۳۷۱
فصل اول: مفهوم جرم نظامی یا انتظامی و تفاوت آن با جرم عمومی	۳۷۳
فصل دوم: افراد مشمول رسیدگی در محاکم نظامی	۳۷۸
فصل سوم: سازوکار رسیدگی به جرائم کارکنان خدمت وظیفه عمومی (سربازان)	۳۸۰
فصل چهارم: مرجع صالح در رسیدگی به جرائم اسراء جنگی	۳۸۱
فصل پنجم: جایگاه تشکیلاتی محاکم نظامی	۳۸۵
نتیجه‌گیری	۳۸۸
منابع	۳۹۴

«تحليل رويه شوراي نگهبان در خصوص حدود وظايف و صلاحيت‌های قوه قضائيه» ... ۴۰۷

۴۰۹.....	چکیده
۴۱۱.....	مقدمه
۴۱۵.....	بخش اول: مختصات قوه قضائيه در هندسه قانون اساسی
۴۱۷.....	فصل اول: استقلال کارکردی
۴۱۷.....	مبحث اول: لزوم تهيه لوايح قضايی و آئين نامه‌ها توسط قوه قضائيه
۴۱۸.....	گفتار اول: لزوم تهيه لوايح قضايی توسط قوه قضائيه
۴۲۱.....	گفتار دوم: لزوم تهيه آئين نامه‌ها توسط قوه قضائيه
۴۲۲.....	بند اول: آئين نامه‌های اجرائی
۴۲۳.....	بند دوم: آئين نامه‌های قضايی
۴۲۸.....	گفتار سوم: لزوم اصلاح و حذف آئين نامه‌ها توسط قوه قضائيه
۴۲۹.....	مبحث دوم: ترتيب رسيدگی به جرائم نمايندگان
۴۳۲.....	مبحث سوم: عدم امکان تغيير يا ممانعت از اجرای حکم دادگاه توسط مقامات دولتی
۴۳۳.....	مبحث چهارم: ممنوعيت طرح سؤال يا رأی اعتماد به مقامات قوه قضائيه
۴۳۵.....	مبحث پنجم: ماهيت نظرات و احکام مراجع غيرقضايی
۴۳۶.....	گفتار اول: الزام آور نبودن نظرات مراجع برای دادگاه
۴۴۱.....	گفتار دوم: عدم برخورداری احکام نهادها از اعتبار حکم قضايی
۴۴۶.....	مبحث ششم: ممنوعيت ورود رئيس جمهور به پرونده‌های قضايی
۴۵۱.....	مبحث هفتم: ممنوعيت نظارت ساير نهادها بر عملکرد قوه قضائيه
۴۵۲.....	گفتار اول: ممنوعيت الزام قوه قضائيه به تنقيح قوانين و ارسال به مجلس

گفتار دوم: ممنوعیت نظارت شوراهاى عالى	۴۵۳
مبحث هشتم: استقلال قاضى در رسيدگى و تعيين مجازات.....	۴۵۴
گفتار اول: استقلال قاضى در رسيدگى	۴۵۵
گفتار دوم: استقلال قاضى در تعيين مجازات	۴۵۷
گفتار سوم: استقلال قاضى در استفاده از منابع فقهى.....	۴۵۸
مبحث نهم: ممنوعيت تحقيق و تفحص در امر قضا	۴۶۰
مبحث دهم: عدم امکان تکليف قضاات به گزارش دهى در امور قضايى به ساير قوا.....	۴۶۳
مبحث يازدهم: تحديد کارکرد قضاات در مسائل قضايى.....	۴۶۶
فصل دوم: استقلال ساختارى	۴۶۸
مبحث اول: رابطه قوه قضائيه با وزارت دادگسترى.....	۴۶۸
گفتار اول: استقلال قوه قضائيه نسبت به وزارت دادگسترى	۴۶۹
گفتار دوم: عدم واگذارى صلاحيت هاى قضايى به وزارت دادگسترى.....	۴۷۲
گفتار سوم: قوه قضائيه مسئول اصلاح، تجهيز و تأمين تشکيلات قضايى	۴۷۳
مبحث دوم: وابستگى سازمانى و تشکيلاتى پليس قضايى به قوه قضائيه	۴۷۴
مبحث سوم: مسئول انتصابات کارگزاران گزينش امور استخدامى غيرقضايى	۴۷۶
مبحث چهارم: رابطه قوه قضائيه با ساير نهادها	۴۷۷
گفتار اول: عدم پاسخ گويى نهادهاى زيرمجموعه قوه قضائيه به ساير نهادها	۴۷۸
گفتار دوم: عدم امکان واگذارى وظائف قوه قضائيه به ساير نهادها.....	۴۸۳
بخش دوم: وظائف قوه قضائيه.....	۴۸۵
فصل اول: رسيدگى و صدور حکم.....	۴۸۶

مبحث اول: قوه قضائیه مرجع تشخیص اعتبار آرا.....	۴۸۶
مبحث دوم: عدم صلاحیت نهادهای فاقد شأن قضایی برای رسیدگی های با جنبه قضایی.....	۴۸۸
مبحث سوم: قاضی مسئول تأیید گزارش ها و تطبیق موارد با مقررات	۴۹۲
گفتار اول: قاضی رسیدگی کننده مسئول تعیین اعتبار گزارش های مراکز و نهادهای.....	۴۹۲
گفتار دوم: قاضی رسیدگی کننده مسئول تطبیق موضوعات با احکام.....	۴۹۴
مبحث چهارم: الزامات و ممنوعیت های رسیدگی قضایی	۴۹۵
گفتار اول: ممنوعیت رسیدگی ابتدایی بدون اقامه دعوی	۴۹۵
گفتار دوم: ممنوعیت تعیین و اعمال مجازات بدون احراز تقصیر	۴۹۶
بند اول: ممنوعیت اعمال ضمانت اجرا قبل از صدور حکم دادگاه	۴۹۷
بند دوم: توقف اعمال مجازات بر احراز تقصیر.....	۴۹۸
مبحث پنجم: غیرقابل پذیرش بودن مصونیت مطلق مقامات خارجی.....	۴۹۹
مبحث ششم: تأثیرگذار بودن حکم مرجع قضایی بر انتخابات	۵۰۰
مبحث هفتم: قوه قضائیه مسئول تشخیص لزوم حضور اشخاص در رسیدگی	۵۰۲
مبحث هشتم: قاضی رسیدگی کننده مسئول تشخیص اعلام نام و مشخصات متهمان	۵۰۳
مبحث نهم: عدم امکان بی اعتبار نمودن حکم قضایی توسط دولت.....	۵۰۵
فصل دوم: احیای حقوق عامه و گسترش عدل و آزادی های مشروع	۵۰۶
مبحث اول: ممنوعیت تضییع حقوق افراد	۵۰۷
گفتار اول: ممنوعیت تضییع حقوق افراد با تغییر مکان رسیدگی قضایی	۵۰۷
گفتار دوم: ممنوعیت تضییع حقوق افراد با تعویق رسیدگی به جرائم انتخاباتی	۵۱۰
گفتار سوم: ممنوعیت تضییع حقوق افراد با اعمال محدودیت در انتخاب داور.....	۵۱۱

مبحث دوم: ممنوعیت انتقال مالکیت به دولت، در صورت اعتراض به حکم.....	۵۱۳
فصل سوم: نظارت بر حُسن اجرای قوانین.....	۵۱۵
مبحث اول: انحصار نظارت بر حُسن اجرای قانون در قوه قضائیه.....	۵۱۶
مبحث دوم: مغایرت تشکیل شوراهای نظارتی با نظارت بر حُسن اجرای قوانین.....	۵۱۸
مبحث سوم: جواز اخطار قوه قضائیه به مقامات متخلف از قانون.....	۵۲۰
فصل چهارم: کشف جرم، تعقیب و مجازات مجرمین.....	۵۲۱
مبحث اول: تفوق احکام مراجع قضایی بر احکام مراجع شبه قضایی.....	۵۲۲
مبحث دوم: لزوم مشخص بودن میزان مجازات در قانون.....	۵۲۴
مبحث سوم: ضرورت انجام تحقیقات در امور قضایی توسط قضات.....	۵۲۶
مبحث چهارم: قانون‌گذاری کلی و پرابهام مانع انجام وظیفه صحیح.....	۵۲۹
گفتار اول: ممنوعیت قانون‌گذاری پرابهام.....	۵۳۰
گفتار دوم: ممنوعیت مجازات‌انگاری پرابهام.....	۵۳۰
مبحث پنجم: قوه قضائیه مسئول کشف جرم و تعقیب جرائم.....	۵۳۲
گفتار اول: قوه قضائیه مسئول کشف جرائم.....	۵۳۲
گفتار دوم: قوه قضائیه مسئول تعقیب جرائم.....	۵۳۳
مبحث ششم: ورود به اماکن.....	۵۳۴
گفتار اول: منع ورود افراد مسلح به دانشگاه‌ها و مراکز آموزش عالی.....	۵۳۵
گفتار دوم: بازرسی از محل سکونت افراد صرفاً با اجازه‌موردی مقام قضایی.....	۵۳۸
فصل پنجم: پیشگیری از وقوع جرم و اصلاح مجرمین.....	۵۳۹
مبحث اول: قوه قضائیه مسئول اداره بازداشتگاه‌ها و زندان‌ها.....	۵۴۰

مبحث دوم: محدود نمودن حقوق افراد الزاماً با حکم قضایی.....	۵۴۲
مبحث سوم: کاهش مجازات جرائم مغایر با پیشگیری از وقوع جرم.....	۵۴۳
مبحث چهارم: قوه قضائیه مسئول انجام اقدام مناسب در جهت پیشگیری از وقوع جرم.....	۵۴۷
نتیجه گیری.....	۵۴۸
منابع.....	۵۵۸
«تحلیل رویه شورای نگهبان در خصوص جایگاه و صلاحیت‌های مجمع تشخیص مصلحت نظام»	
چکیده.....	۵۶۳
مقدمه.....	۵۶۵
بخش اول: الزامات حاکم بر جایگاه مجمع تشخیص مصلحت نظام.....	۵۶۷
فصل اول: عضویت در مجمع، مقام و مدیریت سیاسی.....	۵۷۰
فصل دوم: استقلال مجمع و عدم صلاحیت مجلس در وضع الزام نسبت به آن.....	۵۷۱
فصل سوم: عدم نظارت مجلس بر مجمع تشخیص مصلحت نظام.....	۵۷۲
فصل چهارم: عدم صلاحیت مجلس در وضع مقررات مربوط به مجمع تشخیص مصلحت نظام.....	۵۷۴
فصل پنجم: عدم صلاحیت مجلس در وضع ضابطه بر هیئت عالی نظارت بر حسن اجرای سیاست‌های کلی نظام.....	۵۷۵
بخش دوم: الزامات حاکم بر صلاحیت‌های مجمع تشخیص مصلحت نظام.....	۵۷۸
فصل اول: تشخیص مصلحت نظام در موارد اختلاف مجلس شورای اسلامی و شورای نگهبان.....	۵۸۰

مبحث اول: ضوابط ارسال مصوبه به مجمع توسط مجلس.....	۵۸۱
گفتار اول: الزام به اصرار بر مصوبه یا ارسال آن به مجمع صرفاً «به موجب رأی مجلس».....	۵۸۲
گفتار دوم: ممنوعیت ارسال مصوبه از سوی مجلس به مجمع، در صورت عدم رفع ابهام شورای نگهبان.....	۵۸۳
گفتار سوم: ممنوعیت ارسال مصوبه به مجمع در صورت ایراد اصل ۷۵ از سوی شورای نگهبان.....	۵۸۵
مبحث دوم: ضوابط مجمع در بررسی مصوبات اختلافی.....	۵۸۸
گفتار اول: بررسی مصوبات اختلافی از حیث شرع؛ انطباق با احکام ثانویه.....	۵۸۸
گفتار دوم: بررسی مصوبات مغایر قانون اساسی.....	۵۸۹
مبحث سوم: ضوابط اصلاح مصوبات مجمع توسط مجلس.....	۵۹۱
گفتار اول: لزوم عدم مغایرت مصوبات مجلس با مصوبات مجمع تشخیص مصلحت نظام و عدم نقض آن.....	۵۹۱
گفتار دوم: ممنوعیت نسخ مصوبات مجمع توسط مجلس شورای اسلامی.....	۵۹۸
گفتار سوم: ممنوعیت لغو مصوبات مجمع توسط مجلس شورای اسلامی.....	۵۹۹
گفتار چهارم: ممنوعیت توسعه مصوبات مجمع توسط مجلس شورای اسلامی.....	۶۰۱
گفتار پنجم: عدم صلاحیت مجلس در قانون‌گذاری نسبت به موضوعاتی که توسط مصوبات مجمع تعیین تکلیف شده.....	۶۰۵
مبحث چهارم: ضوابط تفسیر مصوبات مجمع.....	۶۰۹
گفتار اول: عدم صلاحیت مجلس در تفسیر مصوبات مجمع.....	۶۰۹
گفتار دوم: صلاحیت انحصاری مجمع در تفسیر مصوبات خود.....	۶۱۳

۶۱۴	مبحث پنجم: حاکمیت مصوبات مجمع بر سایر قوانین و مقررات در مقام تعارض
۶۱۵	مبحث ششم: اعتبار زمانی مصوبات مجمع
۶۱۸	فصل دوم: حل معضلات نظام
	مبحث اول: عدم صلاحیت مجلس در اصلاح مصوبات حل معضل بدون اخذ مجوز از مقام
۶۱۹	رهبری
۶۲۰	مبحث دوم: صلاحیت لغو و اصلاح مصوبه حل معضل با اخذ مجوز از مقام رهبری
۶۲۱	مبحث سوم: امکان اجازه مجمع به مجلس جهت اصلاح در مصوبه حل معضل
۶۲۲	فصل سوم: پیشنهاد تعیین سیاست‌های کلی نظام و نظارت بر حسن اجرای آن
۶۲۶	مبحث اول: ممنوعیت تعیین سیاست‌های کلی نظام از سوی مراجع دیگری غیر از مقام رهبری
۶۲۸	مبحث دوم: صلاحیت اظهار نظر شورای نگهبان وفق بند ۱ اصل ۱۱۰
۶۳۱	مبحث سوم: ابلاغ صرف نظرات هیئت عالی از سوی شورا
۶۳۲	مبحث چهارم: ابلاغ نظر هیئت عالی و رد مصوبه به استناد نظر آن هیئت
۶۳۴	مبحث پنجم: نظارت توأمان هیئت عالی نظارت و شورای نگهبان
۶۳۸	مبحث ششم: استناد به مغایرت مقررات با سیاست‌ها به مثابه مغایرت با شرع
	مبحث هفتم: ممنوعیت مجلس در اعطای صلاحیت نظارت بر حسن اجرای سیاست‌های کلی نظام
۶۳۹	به سایر مراجع
۶۴۱	نتیجه‌گیری
۶۴۴	منابع

سخن ناشر

شورای نگهبان، به عنوان یکی از مهم‌ترین نهادهای اساسی جمهوری اسلامی ایران، مسئولیت صیانت از شرع مقدس اسلام، اصول قانون اساسی و سلامت فرآیندهای انتخابات را بر عهده دارد. ایفای این مسئولیت در حوزه‌های تقنین، تفسیر قانون اساسی و نظارت بر انتخابات، جایگاهی بی‌بدیل به این نهاد در نظام حقوقی کشور بخشیده است. به پشتوانه این جایگاه، تصمیمات و نظرات شورای نگهبان، تأثیرات عمیقی بر حیات حقوقی و سیاسی کشور بر جای می‌گذارد؛ از همین رو، فهم صحیح و تحلیلی از مبانی، نظرات و عملکرد این شورا، ضرورتی علمی و ملی تلقی می‌شود.

پژوهشکده شورای نگهبان با هدف تأمین پشتیبانی علمی و پژوهشی این نهاد، فعالیت خود را از سال ۱۳۷۶ آغاز کرده تا وظایفی همچون ارائه نظرات مشورتی درباره مصوبات مجلس، تبیین مبانی نظری قانون اساسی، مستندسازی نظرات شورا و پژوهش‌های بنیادین و کاربردی در دو حوزه قانون اساسی و شورای نگهبان را بر عهده گیرد. این پژوهشکده، ضمن تقویت بنیان‌های نظری نظام حقوقی جمهوری اسلامی، تلاش دارد پیوند میان دانش حقوق عمومی و نیازهای نهادهای اساسی نظام را مستحکم سازد.

در امتداد این رسالت، انتشارات پژوهشکده شورای نگهبان مأموریت دارد تا دستاوردهای پژوهشی، گزارش‌های کارشناسی و تألیفات علمی این مجموعه را در قالب آثاری مستند، نظام‌مند و قابل استفاده برای جامعه علمی کشور منتشر کند. این آثار با تمرکز بر موضوعاتی چون قانون اساسی، نظارت تقنینی و شرعی، نظام انتخابات، فقه حکمرانی، حقوق اساسی و مطالعات تطبیقی، پاسخ‌گوی نیازهای استادان، پژوهشگران، دانشجویان و سیاست‌گذاران در حوزه حقوق عمومی است.

انتشارات پژوهشکده، ضمن پایبندی به معیارهای علمی و توجه به دقت حقوقی، بر آن است تا نقشی مؤثر در اعتلای گفتمان قانون اساسی ایفا کند و مرجع تخصصی نشر حقوق اساسی باشد. از نقدهای علمی و پیشنهاد‌های دلسوزانه شما مخاطبان گرامی استقبال می‌کنیم و ارتقای کیفی آثار خود را مرهون این همراهی می‌دانیم.

انتشارات پژوهشکده شورای نگهبان

تابستان ۱۴۰۴

مقدمه

در گستره وسیع دانش حقوق عمومی، «حقوق اساسی رویه‌ای»^۱ حوزه‌ای بنیادین اما کمتر پرداخته شده است؛ که قواعد، سازوکارها و فرآیندهایی را می‌کاود که از رهگذر آنها اصول و هنجارهای قانون اساسی اجرا، برداشت و تضمین می‌شوند. این حوزه، ضامن تحقق ارزش‌های مندرج در قانون اساسی در بستر عملی و رویه‌های جاری نظام حقوقی است و به تعبیری دقیق‌تر، پل ارتباطی میان متن قانون اساسی و واقعیت اجتماعی سیاسی جامعه به شمار می‌آید. در واقع، حقوق اساسی رویه‌ای، که به عنوان گرایش حقوقی نیز در دانشگاه‌های دنیا مطرح است؛ با تتبع و بازشناسی نظرات نهادهای حقوق اساسی در طول سالیان متمادی شکل می‌گیرد و این عرف اساسی شکل گرفته، راهگشای بسیاری از مسائل مستحدثه و چالش‌های پیش‌روی نظام حقوقی اساسی است.

شورای نگهبان نیز به عنوان نهاد صیانت‌کننده از شریعت و قانون اساسی، نقشی بی‌بدیل در شکل‌گیری حقوق اساسی رویه‌ای در نظام حقوقی ایران ایفا می‌کند. صلاحیت‌های این شورا، از تطبیق مصوبات مجلس شورای اسلامی با موازین شرع و قانون اساسی تا مرجعیت رسمی

1- Constitutional procedural law

تفسیر اصول قانون اساسی، در مجموع، الگویی کم‌نظیر از نظارت پیشینی بر فرآیند تقنین به دست داده است. طی چهار دهه گذشته، انبوه نظرات این شورا، با همه تنوع موضوعی خویش و در خلال آمدوشد فقها و حقوقدانان مختلف با دیدگاه‌های متنوع، به تدریج بدنه‌ای منسجم از رویه و شیوه استدلال پدید آورده، که می‌توان آن را «جریان رویه‌ای حقوق اساسی ایران» نامید. بازخوانی منظومه‌ای این جریان، نه صرفاً برای فهم گذشته، بلکه برای هدایت آینده نظام حقوق عمومی کشور ضرورتی گریزناپذیر است و علاوه بر فراهم آوردن شناختی ژرف‌تر از قانون اساسی، ما را به درک پویایی واقعی آن، رهنمون می‌سازد.

از همین رو، استخراج نظرات و مواضع شورای نگهبان و شناسایی رویه آن در موضوعات مختلف از ابتدای فعالیت تاکنون ضرورتی غیرقابل چشم‌پوشی است. در واقع، شورای نگهبان بر اساس معیارها و شاخص‌های مشخصی در خلال سال‌ها به شکلی رویه‌مند عمل نموده و این رویه‌ها از گنجینه‌های شورای نگهبان محسوب می‌شود که در طول سالیان متمادی و از رهگذر مباحثه‌های علمی اعضای محترم شورای نگهبان در ادوار مختلف آن، شکل گرفته که بسیار قابل اهمیت است. نتایج مطالعه این رویه، علاوه بر ارائه طریق به اعضای محترم شورای نگهبان در تصمیم‌گیری‌های آتی، می‌تواند مورد استفاده جامعه حقوقی، مشتمل بر محققین و پژوهشگران، سیاست‌گذاران در تدوین سیاست‌ها، قانون‌گذاران در تدوین قوانین، مجریان در مقام اجرا، قضات در تفسیر و برداشت از قانون اساسی و قوانین عادی و نیز سایر ذی‌نفعان قرار گیرد. برای نمونه، دیدگاه شورای نگهبان در موضوعات بودجه، مالیات، بار مالی مصوبات، حقوق عامه، صلاحیت‌ها و اختیارات قوا و مقامات عمومی و... می‌تواند در شناخت صحیح علمی و عملی ذی‌نفعان فوق‌الذکر تأثیر قابل توجه بگذارد. اهمیت تبیین رویه شورای نگهبان زمانی دو چندان می‌گردد که توجه شود، این رویه در طول سالیان گذشته علی‌رغم برخورداری از ثبات و پشتوانه‌های علمی متقن، متصلب نبوده و حسب مورد، متناسب با تغییر شرایط و متغیرهای مختلف و نیز تغییر ترکیب اعضای محترم شورای نگهبان و نیز طرح نظرات و

تفاسیر دیگری از قانون اساسی مبتنی بر نظرات مقننین اساسی نخستین و شرایط اجتماعی و... ممکن است با تغییراتی همراه بوده باشد.

در همین راستا، پژوهشکده شورای نگهبان به عنوان بازوی پژوهشی این شورا، پروژه پژوهشی «حقوق اساسی رویه‌ای» را با هدف استخراج و تحلیل رویه شورای نگهبان از میان اظهارنظرهای آن شورا در موضوعات گوناگون و تحت نظارت ناظران علمی، دکتر علی فتاحی زفرقندی قائم مقام پژوهشکده شورای نگهبان، دکتر مصطفی منصوریان عضو هیئت علمی دانشگاه علوم قضایی و خدمات اداری، دکتر محمدصادق فراهانی معاون سابق پژوهش‌های بنیادین پژوهشکده شورای نگهبان، آقای کمال کدخدامرادی مدیر گروه مطالعات قانون و قانون‌گذاری پژوهشکده شورای نگهبان و نیز راهبری و نظارت نهایی اینجانب به عنوان عضو حقوقدان شورای نگهبان که سال‌ها از نزدیک و به صورت عینی و ملموس با مباحث و موضوعات متعدد مطروحه در صحن شورا مأنوس بوده‌ام، طراحی نمود؛ که اولین دستاورد آن، در قالب کتاب حاضر هم‌اکنون پیش‌روی اندیشمندان و پژوهشگران قرار گرفته است. لازم به ذکر است خروجی و نتایج هر پژوهش، پس از نظارت توسط ناظرین فوق و ضمن داوری توسط پژوهشگران پژوهشکده شورای نگهبان، در جلسه‌ای موسوم به «موضوعات حقوق عمومی» با حضور اینجانب، مورد نقد و ارزیابی قرار گرفته و در نهایت، تکمیل شده تا هر چه بیشتر بر غنای مطالب اضافه شود.

کتاب پیش‌رو کوشیده است تصویری کلان‌نگر و نظام‌مند از منطق تصمیم‌گیری و گفتمان استدلالی این نهاد عرضه کند. تمایز این اثر در آن است که از سطح واکاوی پرونده‌های منفرد فراتر رفته و الگوهای تکرارشونده استدلالی، معیارهای ضمنی سنجش مغایرت و فراز و فرودهای رویه‌ای شورا را استخراج و تبیین کرده است؛ رویکردی که به خلق یک چهارچوب نظری بومی برای حقوق اساسی رویه‌ای در ایران انجامیده است.

ارزش افزوده علمی کتاب حاضر آن است، که برای نخستین بار رویه‌های شورای نگهبان را به مثابه منبعی مستقل و مؤثر در تولید هنجار حقوق اساسی بررسی می‌کند و بر پایه این بررسی،

چهارچوبی نظری برای «حقوق اساسی رویه‌ای» در ایران ارائه می‌دهد. بدین ترتیب، اثری در اختیار جامعه علمی قرار می‌گیرد که می‌تواند افق‌های تازه‌ای در پژوهش‌های حقوق اساسی بگشاید و به فهم جایگاه دادرسی اساسی در تضمین حاکمیت قانون یاری رساند.

کتاب حاضر مشتمل بر پنج اثر (به ترتیب حروف الفبا اسامی نویسندگان) ناظر به موضوعات مختلف تحت عناوین ذیل قابل تقدیم به جامعه حقوقی است: تحلیل رویه شورای نگهبان در خصوص «دیوان عدالت اداری»، تحلیل رویه شورای نگهبان در خصوص «دیوان محاسبات کشور»، تحلیل رویه شورای نگهبان در خصوص «نیروهای مسلح»، تحلیل رویه شورای نگهبان در خصوص «قوه قضائیه» و تحلیل رویه شورای نگهبان در خصوص «مجمع تشخیص مصلحت نظام».

شایان تأکید است که بار علمی این اثر جز با همت والای گروهی از پژوهشگران سختکوش میسر نمی‌شد. بدین وسیله مراتب سپاس خویش را به استادان، محققان و کارشناسانی که در گردآوری داده، پالایش اطلاعات و تدوین نهایی فصول نقش‌آفرینی کرده‌اند، ابراز می‌دارم. همچنین، از پشتیبانی پژوهشکده شورای نگهبان تشکر می‌کنم که تحقق این طرح پژوهشی را امکان‌پذیر ساخت.

امید است دستاوردهای این پژوهش در خدمت تعمیق دانش حقوق اساسی، تحکیم حاکمیت قانون و صیانت مؤثرتر از حقوق و آزادی‌های مصرح در قانون اساسی قرار گیرد و به غناء و پویایی حقوق اساسی ایران یاری رساند.

دکتر هادی طحان نظیف

دانشیار دانشگاه امام صادق علیه‌السلام

و عضو حقوقدان شورای نگهبان

بهار ۱۴۰۴